

Петрук Оксана,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: k.ordinat@ukr.net*

ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Ключові слова: вміння, діалог, діалогічне мовлення, комунікативна компетентність, підручник, учні – представники національних меншин.

Запорукою успішної соціалізації здобувачів освіти, які є представниками національних меншин, підготовки їх до самореалізації, активної взаємодії в українському суспільстві є сформованість умінь діалогічного мовлення, що становлять невід'ємну частину комунікативної компетентності учнів.

Проблема діалогічного мовлення не є новою в науці, різні її аспекти досліджувалися як українськими, так і зарубіжними вченими. До питань структури діалогічного мовлення, обсягу діалогу і його меж, зв'язків між мовленнєвими діями всередині діалогів, напрямів розгортання діалогу тощо звертаються методисти, що досліджують викладання іноземних мов. Діалог як форма мовленнєвого спілкування й психічні реакції, що виражаються ним, проблема «діалогової взаємодії» є предметом вивчення психологів і психолінгвістів. Досліджують діалог соціологи й фахівці з комунікативних систем.

Попри широке висвітлення проблеми формування діалогічного мовлення в дидактичній і методичній літературі, аналіз практики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) з навчанням мовами національних меншин свідчить, що вміння діалогічного мовлення в учнів цілеспрямовано не формуються: на уроках продовжує домінувати монолог учителя; діалог відбувається здебільшого у форматі «вчитель запитує – учень відповідає»; активна спонтанна мовленнєва взаємодія дітей відбувається переважно рідною мовою. Причини епізодичної роботи над діалогом бачаємо як у методичній підготовці вчителів, так і в змісті підручників. Виявлення низки суперечностей: між соціальною значущістю формування діалогічного мовлення учнів та епізодичною увагою до цього процесу на практиці, наявністю теоретичного обґрунтування проблеми та недостатньою реалізацією в навчально-методичній літературі тощо – підтверджують актуальність порушеної теми.

Володіння діалогічним мовленням передбачає формування у здобувачів освіти умінь і навичок вести бесіду у зв'язку з прочитаним, прослуханим або побаченим у межах тем і сфер спілкування, визначених програмою;

розв'язувати комунікативні завдання, найбільш типовими серед яких є: розпитати, запропонувати, повідомити, уточнити, заперечити, пояснити, оцінити, обґрунтувати тощо. У типовій програмі з української мови для 3–4-х класів ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин окреслено коло вмінь діалогічного мовлення, якими повинні оволодіти випускники початкової школи. Це зокрема: уміння відповідати на прості запитання за змістом прослуханого; відтворювати в ролях сприйнятий діалог; відповідати на прості запитання, що стосуються самоідентифікації, місця перебування, навчання, проживання, уподобань та пріоритетів; ставити прості запитання, що стосуються сфери невідкладних особистих потреб; брати участь у діалозі у зв'язку зі сприйнятим на слух чи прочитаним текстом, ситуативним малюнком, описаною ситуацією; самостійно формулювати репліки (запитання) до співрозмовника за змістом попередньо підготовленої короткої бесіди на добре знайому тему; ініціювати або вступати в діалог на теми, які викликають зацікавлення; уміння вживати під час діалогу прості фрази для початку, підтримання/ведення та завершення діалогу; використовувати формули мовленнєвого етикету; дотримуватися правил спілкування [4, с. 11, 20].

Формування вмінь діалогічного мовлення на уроках української мови (другої, неспорідненої) – це складний багатоаспектний, поетапний процес пізнавальної і практичної діяльності учнів. Важливу роль у ньому відіграють підручники української мови, що визначають певний сценарій навчального процесу, покликані представляти варіанти впровадження методів роботи, націлених на розвиток комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Нами було проведено дослідження з метою виявлення потенціалу змісту підручників початкового курсу української мови в реалізації програмових вимог до формування в учнів – представників національних меншин умінь діалогічного мовлення. Результати проведеного дослідження [1, с. 106] дозволяють стверджувати, що у низці підручників української мови, які, до слова, є переможцями Всеукраїнського конкурсного відбору, відсутня система вправ для формування в учнів умінь діалогічного мовлення: розрізнені завдання, їх вкрай мала кількість, однотипність не можуть забезпечити формування зазначених умінь.

Принагідно зазначимо, що нами було розроблено систему вправ і завдань, що забезпечує поетапне формування у здобувачів освіти умінь діалогічного мовлення: перехід від відтворення окремих реплік, простих діалогів літературних героїв, персонажів підручника до самостійного конструювання запитань, побудови реплік, продукування висловлювань з певною комунікативною метою [1, с. 107–109]. Розроблена система знайшла своє втілення у змісті підручників української мови та читання для ЗЗСО з навчанням румунською мовою [2; 3]. Вміщені у структуру навчальної книжки завдання для роботи над діалогом, з одного боку, націлені на формування в учнів умінь діалогічного мовлення, з іншого – певним чином обумовлюють діяльність вчителя, координують на реалізацію завдань програми, пов'язаних з мовленнєвим розвитком здобувачів освіти.

Вважаємо, що комплексний розвиток мовленнєвих умінь учнів за домінуючої ролі усного мовлення, зокрема діалогічного, має забезпечити формування в них елементарного рівня комунікативної компетентності, підготувати їх до активного користування українською мовою як засобом спілкування і пізнання в повсякденному житті та на наступних етапах освіти. Важливу роль у цьому процесі відіграють підручники як виразники певної моделі, концепції навчання.

Література

1. Петрук О. Потенціал підручників української мови у формуванні в учнів – представників національних меншин умінь діалогічного мовлення. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. Київ : Педагогічна думка, 2020. Вип. 25. С. 103–111. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/723988/> (дата звернення: 16.04.2021).
2. Петрук О. Українська мова та читання : підручник для 3 класу з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом) : частина 1. Львів, Україна: «Світ», 2020. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/720508/> (дата звернення: 18.04.2021).
3. Петрук О. Українська мова та читання : підручник для 3 класу з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом) : частина 2. Львів, Україна: «Світ», 2020. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/720511/> (дата звернення: 18.04.2021).
4. Петрук О. Українська мова : типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. 3–4 класи, 2019. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716169/> (дата звернення: 15.04.2021).

Романюк Світлана,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
e-mail: svdelev@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Ключові слова: українська мова, державна мова, методика викладання, національні меншини.

Питання мови завжди було, є і буде ключовим у формуванні й розвитку нації, держави, у життєдіяльності людини. Актуальність його зумовлена тим, що Україна багатонаціональна за складом населення і повинна забезпечувати